

УДК 378.147:37.011.3-051]:316.77

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-97-4-110-118>

ДЕФЕКТИ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

О. В. Ковальова

ORCID 0000-0003-3797-8072

О. Г. Гавриш

ORCID 0000-0003-3468-2583

В. В. Кудрявцева

ORCID 0000-0002-6643-7649

У статті висвітлюється проблема неефективної культури спілкування майбутніх педагогів, бар'єри в спілкуванні та способи їх подолання. Автори підкреслюють, що майбутнім викладачам необхідно оволодіти майстерністю спілкування, щоб інформація для студентів була зрозумілою та якісною. Розрізняють вербальні і невербальні засоби спілкування. Серед невербальних засобів важливими є жести, особливості ходи, голосу, міміка, мікроміміка, поза, пантоміміка та дистанція.

У статті також зазначено, що відсутність культури спілкування породжує чимало дефектів у комунікації, яка порушує всі норми та правила мовленнєвого етикету. У даному дослідженні зауважено, що моральна культура спілкування, зокрема, включає: знання культурних моделей поведінки і уміння їх адекватно використовувати в кожній конкретній ситуації спілкування. Відсутність культури спілкування свідчить про бездуховність людини.

Автори виділяють декілька видів дефектних рівнів спілкування: моральний вакуум, відсутність моральної ініціативи, моральний камуфляж, моральний примітивізм, моральна нетерпимість.

У статті зазначено також, що бар'єри у спілкуванні у широкій сенсі поділяються на внутрішні та зовнішні, але деякі науковці дають більш детальну класифікацію. Вони виділяють наступні типи бар'єрів: комунікативний, психологічний, інтелектуальний, бар'єри культурних упереджень, естетичний, мотиваційний, емоційний тощо.

Крім цього, автори надають рекомендації щодо подолання бар'єрів та дефектів спілкування, наприклад, навчитися

застосовувати гумор у певних ситуаціях, постійно вдосконалюватися, навчитися уникати конфліктів, підвищувати рівень стресостійкості, навчитися коректно робити зауваження, слідувати за своєю мовою тощо.

Ключові слова: бар'єри, спілкування, культура спілкування, комунікація, комунікативний процес, комунікативні бар'єри.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перш за все, людина – це продукт соціуму і, як відомо з психології, поза соціумом вона існувати не може. Існує чимало прикладів, коли дитина з раннього віку потрапляла до тварин і далі мала труднощі у процесі соціалізації. Людина вмирала від того, що не могла засвоїти занадто великий обсяг інформації. Саме тому спілкування так важливе в нашому житті, а особливо майбутнім викладачам, які будуть навчати нове покоління, і від їх умінь та навичок також буде залежати, як студент усвідомить отриману інформацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Проблему культури педагогічного спілкування вивчали вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як: В. Грехнев, Г. Дьяконов, А. Золотнякова, І. Зязюн, Л. Кайдалова, К. Левітан, А. Леонтьєв, А. Мудрик, В. Рижов, І. Страхов, І. Тернова та інші.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Через нестачу навичок та досвіду майбутні викладачі зустрічаються з проблемою комунікації та спілкування, тому наше дослідження направлено на подолання бар'єрів у спілкуванні.

Формування цілей статті. Мета статті – розкрити проблему культури спілкування майбутніх педагогів та шляхи подолання дефектів у спілкуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. У педагогічній та психологічній науці існує чимало визначень поняттю «спілкування». На основі аналізу різних джерел нами було сформульовано власне визначення цього процесу. Отже, спілкування – це двостороннє передавання і сприйняття інформативних повідомлень учасниками даного процесу за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Зазначимо, що завдяки спілкуванню ми можемо передавати інформацію одне одному, висловлювати свої почуття та бажання. Завдяки цьому процесу ми розуміємося, а також маємо можливість передавати накопичений досвід наступним поколінням.

Майбутнім викладачам необхідно оволодіти майстерністю спілкування, щоб правильно донести інформацію до студентів. Для цього необхідно використовувати різні засоби спілкування. Розрізняють вербальні засоби спілкування (усне і письмове мовлення) і невербальні (немовні) засоби спілкування (Варій, 2007, с. 123).

Серед невербальних засобів спілкування особливе місце займають жести, міміка, мікроміміка (вираз очей), поза співрозмовника, його хода, мова тіла (пантоміміка), дистанція між особами тощо. Співрозмовники різних вікових груп та національностей чітко розуміють невербальні сигнали один одного, наприклад, вираз обличчя, який відображає радість, ненависть, презирство, страх тощо.

Протягом своєї роботи з різною аудиторією викладач стикається з чималою кількістю бар'єрів, не тільки, коли він викладає лекцію, а й коли він спілкується у поза аудиторний час. Підкреслимо, що комунікативний процес – це обмін інформацією між двома і більше особами, метою якого є забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну. Через нестачу досвіду, навичок чи відсутності культури спілкування, процес може викликати труднощі у розумінні одне одного (Моргунець, 2012, с.36).

Культура спілкування – це система норм, принципів і правил спілкування, а також технологія їх виконання, яка вироблена людським співтовариством з метою оптимізації й ефективності комунікативної взаємодії (Арват, 1997, с. 12).

Зазначимо, що низький рівень культури спілкування призводить до появи дефектів процесу комунікації та порушенню мовленнєвого етикету. У своєму дослідженні В. Лозовой (2002) підкреслює, що відсутність культури спілкування також свідчить про бездуховність людини, тому дуже важливо навчитися нормам та правилам спілкування (с. 56).

Щоб психологічний клімат був добрим, необхідно знати як подолати недоліки. О. Єремчук (2001) виділяє декілька видів дефектних рівнів спілкування: моральний вакуум, відсутність моральної ініціативи, моральний камуфляж, моральний примітивізм та моральна нетерпимість (с. 5).

1. Моральний вакуум – на цьому рівні дефективного спілкування особа або не ознайомлена з основними нормами та принципами поведінки у суспільстві, або вона знаходиться у ситуації, коли не може використати ці знання.

2. Відсутність моральної ініціативи – даний дефект спілкування характеризується вичікувальною позицією співрозмовника, який тільки відповідає на турботу та увагу іншої особи.

3. Моральний камуфляж – це такий вид дефектного спілкування, при якому учасник або учасники процесу комунікації тільки намагаються зробити гарне враження, але по факту справжня моральна культура у них відсутня. Найчастіше такі особи маскують даний дефект постійними розмовами щодо падіння моральних норм, закликають дотримуватися культури спілкування, займаються моральною демагогією.

4. Моральний примітивізм – на цьому рівні особа задовольняє лише власні бажання та інтереси, у спілкуванні проявляє неприкритий егоїзм.

5. Моральна нетерпимість характеризується тиранічною та авторитарною формою спілкування, при якому визнається істиною тільки власна правота.

Бар'єри в спілкуванні, які руйнують зв'язок комунікації, поділяються на внутрішні і зовнішні. Внутрішні бар'єри спрямовані на захисти перед інформацією, що загрожує перебудові внутрішнього світу і особа все заперечує. Зовнішні бар'єри спрямовуються на захист від впливу співрозмовника. Вони проявляються як уникнення, заперечення авторитетності чи джерела нерозуміння. Результатом спрацьовування будь-якого із зазначених бар'єрних механізмів буде неприйняття впливу співрозмовника (Андреева, 1998, с. 61).

Л. Кайдалова (2011) називає і виділяє такі типи бар'єрів:

- комунікативний;
- психологічний;
- інтелектуальний;
- бар'єри культурних упереджень;
- естетичний;
- мотиваційний;
- емоційний тощо (с. 7).

Детальніше розглянемо декілька з вище зазначених бар'єрів. При встановленні контакту може виникати комунікативний бар'єр – це психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації. Така перешкода може виникнути, якщо існує різниця в віці співрозмовників; через не добрі стосунки, які вже існують (заздрість, ненависть тощо); не вміння слухати співрозмовника або неухважність до нього.

Психологічний бар'єр формується завдяки досвіду співрозмовників, має вид негативної установки або призводить до відсутності точок перетину інтересів партнерів по спілкуванню. У майбутнього педагога він може виникнути через негативну установку або відсутність контакту зі студентами.

Мотиваційний бар'єр призводить до втрати інтересу або необхідності процесу комунікації у співрозмовників. Причиною виникнення даного бар'єру може бути нецікава або неприємна тема розмови (Кайданова, Пляка, 2011, с. 9).

Також труднощі в спілкуванні можуть виникати через поганий настрій. Перед тим, як заходити в аудиторію, необхідно розслабитися, можливо послухати заспокійливу музику чи зробити щось, аби заспокоїтися, але в жодному разі не можна переносити негативні емоції на інших. Це псує не тільки контакт з оточуючими, але й вашу репутацію. Отже, заходячи в аудиторію поганий настрій повинен залишатися за дверима.

Один із важливих аспектів спілкування – це вміння слухати, тобто дати співрозмовнику можливість висловитися; вміти уникати швидких висновків; не реагувати на емоційні прояви співрозмовника і задавати запитання; вміти слідкувати за головною думкою співрозмовника і розуміти зміст його слів тощо.

Акцентуємо, що існує чимало способів та методів подолання бар'єрів в спілкуванні. Перш за все, рекомендуємо:

- навчитися застосовувати гумор чи посмішку в певних ситуаціях;
- завжди вдосконалюватися та розвиватися, не зупинятися на досягнутому;
- навчитися уникати конфлікту та переводити розмову на іншу тему;
- підвищити рівень стресостійкості;
- розвивати власну пам'ять;
- навчитися коректно робити зауваження;
- знаходити індивідуальний підхід до кожного студента;
- навчитися планувати розмову;
- слідкувати за своєю мовою.

Також існують випадки, коли у педагога є страх перед аудиторією. Щоб його подолати, ми рекомендуємо:

- не боятися зробити помилки, якщо помилилися, перевести на жарт;
- заздалегідь проводити репетиції перед дзеркалом, щоб краще навчитися контролювати свої емоції та міміку;
- підбадьорювати себе, наприклад, шоколадом;
- фокусувати свій погляд на доброзичливих обличчях, виділяти тих, хто приязно до вас ставиться;
- відпочивати перед своїм виступом тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, для кожного з нас важливо бути правильно зрозумілим та почутим. Для цього

необхідно навчитися боротися як з внутрішніми, так і зовнішніми бар'єрами, які, на жаль, можуть стати великою проблемою як для майбутнього викладача, так і для студента, який з ним взаємодіє. Щоб подолати всі види бар'єрів та страх перед аудиторією слід дотримуватися наданим рекомендаціям.

До подальших розвідок віднесемо використання на практиці описаних у нашому дослідженні теоретичних положень щодо подолання дефектів культури майбутніх викладачів.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений. Москва : Аспект Пресс, 1998.
2. Арват Ф. С., Коваленко Є. І., Кириленко С. В., Щербань П. М. Культура спілкування: навчально-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 328 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
4. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків: НФаУ, 2011. 32 с.
5. Культура педагогічного спілкування: метод. рекомендації до вивчення курсу педагогіки / О. М. Єремук та ін. Чернівці: Рута, 2001. 16 с.
6. Лозовой В. О., Панов М. І., Стасевська О. А. Етика: навчальний посібник / за ред. проф. В. О. Лозового. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 224 с.
7. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учб. л-ри, 2012. 383 с.

References

1. Andreeva, G. M. (1998). *Sotsialnaya psihologiya: uchebnik dlya vysshyy uchbnykh zavedeniy* [Social Psychology: textbook for higher education establishments]. Moscow: Aspekt Press (rus).
2. Arvat, F. S., Kovalenko, E. I., Kyrylenko, S. V., & Shcherban, P. M. (1997). *Kultura spilkuvannya: navchalno-metodnyiposibnyk* [Culture of communication: training manual]. Kyiv: IZMN (ukr).
3. Variy, M. Y. (2007). *Zahalna psyholohiya: navchalniy posibnyk* [General Psychology: training manual]. Kyiv: "Tsentr uchbovooi literatury" (ukr).
4. Kaydalova, L. H., & Plyaka, L. V. (2011). *Psykhohohiya spilkuvannya: navchalniy posibnik* [Psychology of communication: training manual]. Kharkiv: NFaU (ukr).
5. *Kultura pedahohichnoho spilkuvannya* [Culture of pedagogical communication]: Metodich. rekomendacii do vivchennya kursu pedahohika. O.M. Eremuk ta in. Chernivtsi: Ruta, 2001 (ukr).
6. Lozovoy V.O., Panov M.I., Stasevska O.A. (2002). *Etika: navchalniy posibnik* [Ethics: tutorial]. Kyiv: Urinkom Inter (ukr).
7. Morhulets O.B. (2012). *Mehedzhment u sferi posluh: navchalnykh posibnyk dlya studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Management in the field of services: studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv] (ukr).

methodical recommendations for studying the course of pedagogy]. Kyiv: Tsentr uchbovnoi literatury (ukr).

ДЕФЕКТЫ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

О.В. Ковалева, Е.Г. Гавриш, В.В. Кудрявцева

В статье освещается проблема неэффективной культуры общения будущих педагогов, барьеры в общении и способы их преодоления. Авторы подчеркивают, что будущим преподавателям необходимо овладеть мастерством общения, чтобы информация для студентов была понятной и качественной. Различают вербальные средства общения и невербальные средства общения. Среди невербальных средств важны жесты, особенности походки, голоса, а также мимика, микроимика, поза, пантомимика и дистанция.

В статье также отмечается, что отсутствие культуры общения порождает немало дефектов в коммуникации, которые нарушают все нормы и правила речевого этикета. В данном исследовании отмечено, что нравственная культура общения, в частности, включает: знание культурных моделей поведения и умение их правильно использовать в каждой конкретной ситуации общения. Отсутствие культуры общения свидетельствует о бездуховности человека.

Авторы выделяют несколько видов дефектных уровней общения: моральный вакуум, отсутствие моральной инициативы, моральный камуфляж, моральный примитивизм, моральная нетерпимость. В статье отмечено также, что барьеры в общении в широком смысле делятся на внутренние и внешние, но некоторые ученые дают более подробную классификацию. Они выделяют следующие типы барьеров: коммуникативный, психологический, интеллектуальный, барьеры культурных предубеждений, эстетический, мотивационный, эмоциональный и тому подобное.

Кроме того, авторы дают рекомендации по преодолению барьеров и дефектов общения, например, научиться применять юмор в определенных ситуациях, постоянно совершенствоваться, научиться избегать конфликтов, повышать уровень стрессоустойчивости, научиться корректно делать замечания, следить за своей речью и тому подобное.

Ключевые слова: барьеры, общение, культура общения, коммуникация, коммуникативный процесс, коммуникативные барьеры.

FUTURE TEACHERS' COMMUNICATION CULTURE DEFECTS AND WAYS TO OVERCOME THEM

O. V. Kovalova, O. H. Havrysh, V. V. Kudryavtseva

In the article the problem of ineffective communication culture of the future teachers, barriers to communication and ways to overcome them are pointed out. The authors emphasize that future teachers should master the skills of communication so that

information for students would be clear and qualitative. There are verbal and nonverbal means of communication. Among non-verbal means, gestures, gait, voice, as well as facial expressions, micromimics, posture, pantomime and distance are important.

The authors of the article also state that the lack of communication culture creates a lot of defects in communication, which violates all the rules and regulations of speech etiquette. It is noted that the moral culture of communication, in particular, includes knowledge of cultural patterns of behavior and the ability to adequately use them in each situation of communication. The lack of the communication culture indicates a person's spirituality.

The authors distinguish several types of defective levels of communication: moral vacuum, lack of moral initiative, moral camouflage, moral primitivism, and moral intolerance. It is also pointed out that the barriers of communication are broadly divided into internal and external, but some scholars provide a more detailed classification. They distinguish the following types of barriers: communicative, psychological, intellectual, cultural barriers, aesthetic, motivational, emotional, etc.

In addition, the authors provide recommendations on overcoming barriers and defects in communication, for example, learn how to apply humor in certain situations, constantly improve, learn to avoid conflicts, increase the level of stress resistance, learn to correctly make comments, monitor your speech, and the like.

Key words: Barriers, converse, communication culture, communication, communication process, communication barriers.

Ковальова Ольга Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: kovalova2018@ukr.net

Ковалева Ольга Владимірова – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки ГВУЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (г. Славянськ, Україна). E-mail: kovalova2018@ukr.net

Kovalova Olha Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogics of the State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: kovalova2018@ukr.net

Гавриш Олена Геннадіївна – кандидат педагогічних наук, докторант кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: olenagavrysh@ukr.net

Гавриш Елена Геннадиевна – кандидат педагогічних наук, докторант кафедри дошкільного образования и социальной работы ГВУЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (г. Славянськ, Україна). E-mail: olenagavrysh@ukr.net

Havrysh Olena Hennadiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, doctoral student of the Department of Preschool Education and Social Work of the State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: olenagavrysh@ukr.net

Кудрявцева Віолетта Володимирівна – студентка 2 курсу магістратури факультету гуманітарних та економічних наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: kudryavtseva.v.v@ukr.net

Кудрявцева Віолетта Владимірова – студентка 2 курса магістратуры факультета гуманитарных и экономических наук ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: kudryavtseva.v.v@ukr.net

Kudryavtseva Violetta Volodymyrivna– 2nd year Master's student at the Faculty of Humanities and Economics of the State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail:kudryavtseva.v.v@ukr.net